

Тимофієнко Н. В

Кандидат психологічних
наук, старший викладач
кафедри сурдопедагогіки
та сурдопсихології
імені М.Д.Ярмаченка
НПУ імені
М.П.Драгоманова

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМОГИ ДО ЗВУКОВИМОВИ У ПЕДАГОГІЧНОМУ СПІЛКУВАННІ

Мовленнєва культура є важливою складовою професійної майстерності педагога. Вчителям вона є особливо необхідною, оскільки їхнє мовлення виступає зразком для наслідування дітей. Особистість педагога розкривається в єдності слова та поведінки; у слові він виявляє себе, свою моральність та емоційно-мовленнєву культуру. Педагог повинен досконало володіти технікою мовлення, вміти добирати лінгвістичні засоби та прийоми в залежності від умов та мети спілкування, тому що від цього залежать результати його роботи [2].

Техніка мовлення як технічний компонент мистецтва мовлення виступає одним із факторів мовленнєвої майстерності педагога. Техніку мовлення вчителя можна представити за допомогою певних характеристик: голос, дихання, дикція, орфоепічна правильність мовлення, словесний і логічний наголос, інтонація, темп, наявність пауз, чіткість артикуляції [2].

Розглянемо детальніше зазначені характеристики техніки мовлення.

Голос вважається одним із елементів техніки мовлення. Голос має індивідуальні особливості, які залежать від голосового апарату. Основними критеріями оцінки голосу є сила, висота та тембр. Сила голосу залежить від амплітуди коливань голосових зв'язок: чим більша амплітуда, тим сильніше голос. Висота голосу – це суб'єктивне слухове відчуття частоти звуку, утвореного в результаті проходження повітря між голосовими зв'язками, які періодично змикаються і розмикаються. Чим частіше коливаються голосові зв'язки, тим вище голос. Зміна висоти основного тону голосу у процесі звичайного мовлення визначає інтонацію речення (розповідне, питальне, окличне). Тембр голосу – сприймається синтетично як специфічне забарвлення голосу. Він дозволяє відрізнити людей за голосом, навіть, якщо висота, гучність та тривалість звучання цих голосів однакова. Тембр голосу може бути спонтанним (мимовільним) та креативним (спеціально сформованим). Спонтанний тембр характерний для непоставлених голосів і помітний особливо тоді, коли мовець схвильований. На основі спонтанного тембру можна безпомилково визначити фізичний і емоційно-психологічний стан мовця. Креативний тембр притаманний сформованим, поставленим професійним голосам. Він формується для передачі голосом тільки тих емоцій і фарб, які безпосередньо стосуються поставленого мовленнєвого завдання [4].

Пінчук Ю.В. виокремлює для професії вчителя такі якості професійного педагогічного голосу, як: потенційно високий рівень гучності; широкий динамічний і висотний діапазон; різноманітність тембрів; благозвучність; адаптивність; сугестивність; шумостійкість; гнучкість; стійкість; витривалість

[4].

Дихання є також складником усного мовлення. Дихання, пов'язане з мовленням, – процес керований, довільний. Таке дихання називається мовленнєвим, фонаційним або звуковим і його можна тренувати. Звуки мовлення утворюються завдяки видиху, тому вчителю необхідно тренувати якомога довший видих і вміння раціонально використовувати запас повітря під час мовлення [5].

Розглянемо наступний елемент техніки мовлення – дикцію. Дикція у наукових дослідженнях визначається як чітка і ясна вимова звуків, складів слів, що є основою професійного мовлення вчителя. Вона передбачає артикуляційну точність, внормованість артикуляційної бази, добре активізує процес спілкування, дає змогу зосередитися на змісті. Дикційна нормативність – важливий елемент техніки мовлення педагога [5].

Висока культура усного мовлення вимагає орфоепічної правильності. Із звуковою стороною мовлення пов'язані фонетичні й орфоепічні норми. Фонетичні норми виявляються у дотриманні правильного проголошення звуків мови, зокрема, у врахуванні правил чергування голосних і приголосних у словах, подовження тощо. В основі орфоепічних норм літературної мови лежать відповідні фонетичні закономірності, властиві українській мові.

Наголос є ще одним елементом техніки мовлення педагога. У літературі наголос визначається як фонетичне явище, за допомогою якого виділяється відповідний склад з-посеред інших складів у слові чи певний компонент у реченні. Характер наголосу, його місце, сила пов'язані з ритмом та мелодикою мовлення. Виділення частин слова, певного слова чи вислову відбувається за допомогою: зміцнення артикуляційної сили голосу; піднесення висоти тону; сповільненої вимови слова чи фрази тощо. Серед багатьох видів наголосів розрізняють словесний і логічний наголос. *Словесний наголос* полягає у виділенні одного складу в слові за допомогою артикуляційних засобів, властивих мові (посилення м'язової напруженості мовного апарату, збільшення сили видиху, зміни висоти тону, збільшення тривалості звучання). *Логічний наголос* – важливий складник інтонації. Він використовується свідомо для виділення певного слова, яке мовник вважає найважливішим. Логічний наголос впливає на сенс повідомлення та виділяє важливе для інформації слово [5].

Інтонація є основним засобом членування мови на фрази і фраз на синтагми. Інтонація допомагає розрізняти речення розповідного, питального та окличного характеру, передавати найтонші синтаксичні відношення всередині речень. Інтонація виникає за допомогою: 1)підвищення і зниження голосу; 2)розподілу пауз; 3)наголосу. За допомогою інтонації у мовленнєвому потоці виділяють фрази і їхні змістові частини, передають суб'єктивне ставлення до висловленого. Інтонація дає змогу мовцеві свідомо урізноманітнювати засоби виразності усного мовлення, передавати тонкі семантичні та емоційні відтінки думки, підтекст, що визначається конкретною ситуацією розмови.

Темп – часова характеристика усного мовлення. Дане поняття охоплює: 1)швидкість мовлення загалом; 2)час звучання окремих слів; 3)інтервали і довжину пауз. Темп буває повільний, уповільнений, середній, пришвидшений, швидкий, однак не повинен бути механічним, випадковим. Уповільнюючи темп, педагоги виділяють інформативно важливу частину слова або фрази, які

переважно вимовляються розмежовано й чітко для слухача. Натомість вставні конструкції вимовляються швидше, ніж усе речення. Неоднакового темпу вимагають різні стилі й жанри мовлення. Темп визначається кількістю одиниць мовлення (складів, слів) за секунду чи хвилину. Вважається, якщо швидкість мовлення менша, ніж 100 слів за одну хвилину, то мовлення надто повільне. Не варто виходити також за межі 150 слів за хвилину. На уроках, у взаємодії з учнями педагог повинен вимовляти не більше 130 слів на хвилину [5].

В структуру техніки мовлення педагога входить пауза, яка визначається як перерва у мовленнєвому потоці, в артикуляції органів мовлення. У мовленні пауза пов'язана з мовленнєво-комунікативними причинами: закінчення процесу мовлення або певного мовленнєвого відтинку; потребою часу для обдумування; добирання належного слова, фрази; для виділення наступного тексту; перерва у мовленні з психологічних причин. Пауза може бути зумовлена і фізіологічною причиною – потребою зробити вдих. За тривалістю виділяють три види пауз: короткі, середні й довгі. Місце паузи впливає на зміст фрази [5].

Отже, техніка мовлення виступає основою оволодіння усним мовленням. Педагог закладає правильність вимови звуків учням під час навчання в школі. Без володіння технікою мовлення педагог не зможе використати професійний засіб впливу на дитину повною мірою. Тому всі ці характеристики техніки мовлення педагога мають набуватись у студентів в процесі навчання у вищому навчальному закладі.

Список використаних джерел

1. Козачук Г.О. Українська мова – для абітурієнтів: Навчальний посібник – К.: Вища школа, 1993. – 272с. 2. Мурашов А.А. Педагогическая риторика. – М.: 2001. – 480с. 3. Основи педмайстерності. / За ред. І.А.Зязюна. – К., 1997. – 349с. 4. Пінчук Ю.В. Риторика, культура та техніка мовлення вчителя-логопеда: Навчально-методичний посібник. – К., КНТ, 2007. – 92с. 5. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004, – 216с.